

коментарів М.С. Тимошик. — К., 2003; 5. *Словник староукраїнської мови XIV-XV ст.: у 2-х т.* / Редкол.: Л.Л. Гумецька (гол.) та ін. — Т. 2. — К., 1978; 6. *Соловей Е.С.* Українська філософська лірика: навч. посібник із спецкурсу. — К., 1998; 7. *Шевченко Т.* Повне збір. тв.: У 12 т. — Т. 1. Поезія. — К., 1989; 8. *Шевченко Т.* Повне збір. тв.: У 12 т. — Т. 2. Поезія. — К., 1990.

Б.Галас, канд. філол. наук, доц.

З СПОСТЕРЕЖЕНЬ НАД МОВОЮ РУКОПИСНОЇ ЗБІРКИ "ТРИ ЛІТА"

Фототипічні видання творів-автографів Т.Шевченка дозволяють зняти чимало сумнівів текстологічного характеру й оцінити глибше літературний доробок нашого великого поета як із погляду художньо-естетичного, так і мовознавчого й загальнокультурного. Шкода, що в післямові до факсимільної публікації альбому "Три літа" [16] жодних лінгвістичних коментарів немає. Навряд чи зайвим було б тут пояснення, чому правопис творів цієї збірки суттєво не такий, як у виданні "Кобзаря" 1840 р. Адже є підстави припускати, що кінцеву правописну редакцію включених до "Кобзаря" віршів здійснив хтось досвідченіший у таких справах — найімовірніше, Є.Гребінка [3, 9—10]. Напевно, саме через відсутність можливості порівняти прижиттєві видання творів Т.Шевченка з рукописами поета виявилися неточними такі міркування І.Огієнка про правопис "Кобзаря" 1840 року: "Шевченко мало дбав про свій правопис і звичайно писав по-стародавньому, по-традиційному. Цей стародавній правопис у більшості своїх рис збігався з тодішнім російським правописом, бо російський правопис ішов за давньою церковнослов'янською традицією. [...] Року 1860-го, у Петербурзі, в друкарні П.Куліша, вийшов Шевченків "Кобзар", і тут правопис був відмінніший, як у першому виданні 1840 року. Поскілки правопис 1840 року був правописом головно самого Шевченка, постільки правопис "Кобзаря" 1860 року був правописом головно П.Куліша. І цей правопис "Кобзаря" 1860 року сильно поширився в Україні, тому він відіграв більшу роль в історії української літератури" [12, 67—68].

Рукописна збірка "Три літа" [18] засвідчує, що Т.Шевченко не писав своїх творів у дусі правопису "Кобзаря" 1840 р. Чимало в цій збірці такого, із чим при підготовці до друку в тогочасних умовах найкраще впоратися у плані орфографії міг тільки П.Куліш. Тема, наскільки вдалими були (а де не дуже) заходи П.Куліша у правописному редагуванні творів Т.Шевченка, в науці, напевно, ще не вичерпана. Адже у полі зору фахівців завжди залишатиметься проблема автентичності текстів Кобзаря, наскільки відповідають надруковані їх варіанти рукописним оригіналам, що і хто стоїть за правописним доопрацюванням творів Т.Шевченка. Обов'язковою передумовою одержання нових знань у цьому напрямі є якомога точніші уявлення про форму і зміст кожного слова, написаного

Т.Шевченком власноруч.

Предметом нашого зацікавлення є фототипічно відтворені рукописні тексти Шевченкових творів зі збірки "Три літа", на підставі вивчення яких маємо намір показати, чи справді такий уже "хаотичний" тут правопис і чи не можуть залишені Кобзарем письмові фіксації бути корисними для вивчення важливих особливостей живорозмовної мови, носієм якої був у повсякденному спілкуванні Т.Шевченко, зокрема, тих особливостей, які не знайшли відображення у надрукованому їх варіанті, до якого ми звикли, як звикли і до далеко не в усьому досконалого сучасного нашого правопису.

Залишаючи без коментарів брак належного пунктуаційного оформлення текстів, небґрунтований "демократизм" у вживанні малої букви у власних назвах, у написанні слів разом і окремо, подаємо нижче короткий перелік фонетичних, морфологічних (а у зв'язку із цим і

правописних) особливостей рукописної збірки "Три літа", на які варто, як нам здається, звернути більшу увагу дослідникам історії мови і діалектологам. На жаль, цей перелік зроблено без урахування праць О.Синявського "Дещо про Шевченкову мову. Спроба вияснити декотрі сумнівні моменти Шевченкової вимови" (1925), "Елементи Шевченкової мови; їх походження й значення. Принципи редагування мови й правопису Шевченка та конкретні зразки (пропозиції)" (1931), "Правописне оформлення творів Т.Шевченка" (1933), а також "Три літа Шевченка" (1922), ознайомитися зі змістом яких нагоди у нас не було.

1. Звук [і] Т.Шевченко позначає переважно буквою *и*, а в позиції перед [й], дуже зрідка в інших позиціях — буквою *і*: *сто литъ* (16), *тільки* (16), *звирь* (24), *мій* (16), *на всій* (16), *синімъ* (15 зв.), спорадично *h*. Таке, здавалося б, логічне й просте вирішення цього часткового правописного питання сприймається в ряді випадків як не позбавлене суперечностей. Очевидно, жива мовна звенигородська стихія ставила поета перед необхідністю позначати не лише так званий дієзний [і], що походив із "ятя" [ѣ] та [е] в новозакритому складі, а й такий [і], перед яким приголосні вимовлялися твердо (походив цей звук із [о] в новозакритому складі та з фіналі [ыйе] у формах наз. і знах. відмінків множини прикметників).

Ідеться про вимову типу [лій] "лій", збережену на час складання "Атласу української мови" в ареалі Київ — Прилуки — Конотоп — Ніжин — Київ і далі на захід; на противагу цьому південніше — [л'ій], навколо Чернігова — [луі;~й], [луо;~й], [луй], [лой] та ін. [1, № 57]. Подаючи зразки відмінювання іменників, О.Павловський у своїй граматиці вказав три народнорозмовні форми слова, що означають по-російськи 'свечное сало', а саме: *лій*, *луй*, *луйй*; у таблиці за еталон узято *луй* — так у наз. і знах. відмінку [13, 6]. Про необхідність вивчення й обговорення проблеми про характер українського [і] не так давно писав Ю.Шевельов, констатуючи що в академічному курсі "Сучасна українська літературна мова. Вступ, фонетика" (К., 1969) "питання твердої вимови приголосних перед і

в літературній мові, як і питання про наслідки відкинення такої вимови для фонологічної системи української мови замовчано. Тільки глухо згадано про таку вимову як, мовляв, діалектну... Фонологічну систему української літературної мови знівельовано з російською, але нишком, нишком, під загальне мовчання" [19, 219]. Учений мав на увазі, що наукові висновки таких знавців, як О.Синявський, П.Коструба, М.Наконечний, про характер українського [i] були відверто зігноровані. Свого часу висловлював стурбованість фактом вилучення з українського правопису відомостей про випадки непалатальної вимови приголосних перед *i* М.Грушевський [8, 387].

Саме позначення недієзного [i], чи [i^н], чи [и] — континуанта звука [o] в новозакритому складі — вбачаємо в написаних Т.Шевченком з **Ы** словах: *дидывъ своихъ* (85), *въ чужій теплій хати* (32), *въ нетоплений хати* (101 зв.), *на земли безконечный* (85 зв.); а недієзний континуант [i] з [ыйе] — у словах: *твои квиты молодьи* (47 зв.), *вольныи* (112 зв.), *широкопопы* (106), хоча є й форма дав. відм. *милий*, що римується зі словом *могили* (106). Пор. також у "Кобзарі" 1840 р.: *злыи людѣ; прійшлы висты не добрыи* (25).

Цікаві в цьому зв'язку такі суміжні поетичні рядки: *На вольный воли* *На козацькій доли* (13), де *-кій*, очевидно, засвідчує інший характер (більш високе підняття) голосного після задньоязикового перед [й], ніж у випадку *-ный*.

У граматиці О.Павловського [13] окремі приклади також засвідчують уживання українцями недієзного [i]: род. відм. мн. *ланывъ* (6, 91), присв. прикм. *чóртывъ* (11, 109), *въ тымъ барлозі* (97), і такі приклади залишилися без коментарів як самого О.Павловського, так і багатьох дослідників граматики (зокрема й М.Жовтобрюха), які, характеризуючи спосіб позначення О.Павловським голосного [i], говорять про те, що в граматиці О.Павловського уперше [i] послідовно позначається буквою *i*, незалежно від походження звука [i]. Однак, виявляється, навколо [i], що походить із [o] та [ыйе], не все в О.Павловського так однозначно.

Ф.Жилко відзначав, що "приголосні **д, т, з, с, н, л** перед **і** з давнього **о** в південно-східних говорах здебільшого пом'якшуються, в полтавсько-київському діалекті (в частині говірок) теж, в інших же говірках середньої Наддніпрянщини вони напівпом'якшені або тверді", й подав транскрибовані записи троякої вимови слів *розділ, тік, зір, сіль, ніс, глід* [9, 15].

Додамо, що й І.Варченко описав спорадичну твердість приголосних у вимові літніх людей, носіїв говірок Лубенщини: *зліст', ослі́н, смі́л* [4, 22]. Крім того, І.Варченко в тих же говірках помітив, що звуки [г], [к], [х] і [б], [п], [в], [м] не лише перед [i] з давнього [o], а й перед [i], що походить із давніх [ѣ], [е], [и] та ін., пом'якшуються менше, ніж зубні [4, 21]. Полтавські говори мають інші рефлексії давнього [o] у формах род. відм. мн. Іменників, порівняно з чернігівськими: *ку'з, ну'р, су'ў, л'ікарі'ў, волі'ў, нир, нор* та ін. [4, 28].

2. Не все прозоро з випадками, коли замість очікуваної букви *ы* на позначення [и], як підказувала б сучасна літературна норма, у Т.Шевченка *и*, що використовується поетом переважно для позначення [і]. Чому, наприклад, написано *милій*, а не *мылій* ? Найпростіше пояснення цього полягало б у тому, що давні [ы] та [і] злилися в українській мові в одному звуковій [и], і Т.Шевченко, як і багато хто до нього і після нього, сплутував *и* та *ы*, розуміючи під цими графемами той самий звук — [и]. Але ж повної волі Кобзар собі у вживанні *и*, *ы* все-таки не давав, бо основне призначення букви *и* у нього — позначати [і]. Припускаємо, що Т.Шевченко, як, між іншим, і О.Павловський [докладніше див: 6] не міг у ряді випадків дати собі ради із виявом фонем *и* як [и'] чи навіть [и'']. Тому подекуди, де можна б очікувати в Т.Шевченка *ы* на позначення [и], ми бачимо *и*, бо, мабуть, мається на увазі вимова типу [и'], а то й [і]. Хоча не виключаємо, звичайно, й можливе поплутання *и* та *ы*, як-от позначення звука [и] в однакових умовах: *Чигрине — чигрыне* (4) і *Чигрине — чигрине* (5), *единого сына — едыну надію* (39). І все ж уважаємо, що принаймні в цих випадках можна б говорити про свідоме варіювання *и* — *ы*, яким закодировано висхідно-спадну інтонацію поетичних фраз.

О.Павловський для розрізнення [і] та [и] вживав букви *і* та *ы*, однак він уживає й *и* — без жодних коментарів у граматиці про призначення цієї графеми. Крім випадків написання *и* на позначення континуантів [о] в новозакритих складах, нерідко трапляється *и* на позначення рефлексів давніх [і] та [ы]. В усіх випадках, у яких О.Павловський ужив *и*, за нашими спостереженнями, він мав на увазі "твердий" український звук, який не пом'якшує попередній приголосний, але це, очевидно, й не той [и], який він позначав буквою *ы*. Припускаємо, що й у Т.Шевченка у ряді випадків *и* після букв на позначення губних, шиплячих, задньоязикових, після *р*, а також у деяких інших випадках позначає не звичний і сьогодні для літературної мови звук [і] або [и], а проміжний між [и] та [і].

Ось деякі приклади для роздумів: *люды поробылы* (8), *покидае* (10 зв.), *покинула* (30 зв.), *розривае* (10 зв.), *недолюдки, батьки* (11), *не завидуй* (12), *ворушиця* "ворушиться" (12 зв.), *дывися, дывись* (12 зв.), *не питае* (13 зв.), *не бачить* (13 зв.), *криницю* (17), *зъ бурлаками* (17), *чотыри* (18, 20), *дивчина* (19), *умивае* (27), *Трохимъ* (32) тощо, але *дытыну* (20) і *дитына* (26), *швидче* і *швидче* (33), *подывися* і *подивилась* (34), *сыномъ* (20), *постолы* (20), *по улыцяхъ* (20 зв.), *молодыця* (22), *укрый* (23), *наймычка* (22, 27), *просыможъ* "просимо ж" (26 зв.), *поко тылысь* (34). На цьому фоні привертає увагу написання назви міста Києва — скрізь із *ы* (напр. 62 зв.).

Однією з причин варіативності написань у Т.Шевченка могла бути варіативність самої вимови у земляків поета. Не можна, мабуть, недооцінювати того факту, що середньонаддніпрянські говірки протягом тривалого часу активно "відбивалися" від напливу сторонніх елементів [див. 9]. На завершення викладу про характер міграційних процесів на україн-

ських землях у XIV — XVII ст. Ф.Жилко сформулював таке важливе положення: "Визначившись як окремий діалектний тип, поряд з північним і південно-західним діалектними типами, говори середньої Наддніпрянщини внаслідок дозаселення цієї території вбирають в себе різнодіалектні риси. Але ці відмінні від місцевих говірок діалектні риси перемелюються місцевими говорами. Постійного масового припливу населення на середню Наддніпрянщину з однієї якоїсь місцевості не було. Отже, не могло бути й змішування, нашаровування одного діалектного типу на інший. Однак, в окремих районах середньої Наддніпрянщини залишилися сліди дозаселення цієї території, що виявляються в наявності місцевих говіркових рис, споріднених з іншими діалектними типами української мови" [9, 12]. Мабуть, автографи поетичних творів зі збірки "Три літа" певною мірою відбивають оте перемелювання хоч і споріднених, а все-таки різних говіркових стихій, що могло виявлятися в почерговому вживанні то одного, то іншого варіанта. Адже виявив і описав В.Ващенко поширену варіативну вимову в полтавських говірках (навіть в устах одного мовця!) форм давального відмінка особового займенника я: то *мені*, то *міні* [5]. До речі, в аналізованих Шевченкових текстах представлені теж два варіанти: *мыни* (37 зв., 40 зв., 46, 53) і *мени* (6, 11 зв., 21, 21 зв., 22 зв., 36). Форми *мини* не виявлено, хоча вимова [м'ін'і] добре відома на батьківщині Т.Шевченка, через що *міні* як літературно-писемну норму відстоювали А.Кримський та І.Нечуй-Левицький.

3. Ненаголошений [е] часто позначається буквою *ы*, рідше *и*: *вырос-тышъ* (15 зв.), *чи ны чувъ хто, чи ны бачивъ* (19 зв.), *задавлыне* (24 зв.), *зароблыну плату* (26), *рыпьяхъ* (53), *ныначе* (25, 48, 53), *чи ны такъ* (53 зв.); *циглыну* (20), *ручията* (25), *очинята* (34 зв.) — пор. у "Кобзарі" 1840 р.: *очынята* (7), *роплилася густа коса* (21), *злыдащила* (32), *плачишъ* — римується з *не бачишъ* (39), *нымае* (55 зв.), *поборыте* (70 зв.), *потыче* (81), *не бриши* (93), *не верныця* (102 зв.), *еритыкъ* (100 зв., 115 зв.), *еритыками* (110), *ерытыкъ*, *еритыкъ* (115), *одныси* (113 зв.), *чиньямъ* (112 зв.); але: *нейде въ село* (20), *ны пита й не плаче* (20), *ченьци* (113 зв.), *не жиныся*, але *оженысь* (13).

4. Континуант ненаголошеного [и] в ряді випадків позначається буквою *е*: *преснывся*, *литатему* (37 зв.), *пожевешъ* (55), *молытемусь* (22 зв.).

Помічено різне написання слова зі значенням "люди": *люды* і *люде*.

5. Буква "ять", як правило, не вживається. У кількох словах вона в тому ж значенні, у якому рекомендував її вживати О.Павловський, а саме на позначення [йе] та [’е] — *сынъ море* (61 зв.), *у сынъе*, *у гальри* (62 зв.).

6. Звукосполучення [йо] передається буквою *ё*: *ёго* (43), *до ёго* (99), Буквою *ё* позначається й [’о]: *опенёкъ* (43), *бадёрыця* (44), *слёзы* (44 зв., 57, 101, 102), *слёзами ёго* (51 зв.), *сынёму*, *сынёи* (61), *сёгодня* (98 зв.) тощо. Але: *ліохы* (76 зв.) — подібно, як в "Енеїді" 1798, 1808 рр. та в

"Кобзарі" 1840 р. Пор. в останньому: *слізозы* (9), 60), *іого* (19), *пидь ліодомъ* (61).

Навряд чи лише як недогляд (недбалість) можна трактувати варіантне написання *слѣзы* — з *ѣ* та *слезы* (57, 58, 66 зв.) — з *е*. У живій мові є і *слезá*, і *сльозá*, що зокрема доводять фіксації в рукописному словнику української мови Й.Скоморовського із середини ХІХ ст. [15]. Сучасне українське літературне *сльоза* — витвір під дією аналогії на місці закономірного *слиза* (< *сльза*). У род. відм. мн. із *сльзъ* могли постати внаслідок занепаду слабких редукованих *слез* (< *сл'ез*), а також *сл'оз* (< *сл'ѳз*). Далі відбулося вирівнювання основи за формою род. відм. мн. — у різних говірках за різними континуантами форми *сльзъ*. Згодом *о* чи *е* в закритому складі стали сприйматися у зв'язку з тими явищами, де *о*, *е* закономірно чергуються з *і*, як-от: *нір* (< *норъ*) — *нора*, *сіп* (< *сель*) — *село*. Звідси *сліз* (замість *сльоз* чи *слез*), а далі й наз. відм. одн. *сльоза* чи *слеза* (замість закономірного *слиза*).

7. Форми зворотних дієслів Т.Шевченко подав із позначенням кінцевого результату зміни *т'с'а* > *ц'а* > *ц'а*, *шс'а* > *с'а* > *с'а*:

а) інфінітив: *розговиця* "розговітися" (92 зв.). У дусі правопису О.Павловського було б трохи по-іншому — *розговіцьця*; пор.: *загоіцьця* [11, 17]; аналогічні форми й у рукописному українсько-російському словнику О.Бодяньського [2; 7];

б) 3 особа одн. теперішнього часу і простого майбутнього часу док. виду — *розивеця* (5 зв.) "розів'ється", *згадаеця* (5 зв.), *стрепенеця* (5 зв.), *верныця* (6) "вернеться", *дывиця*, *хитаеця*, *шепчеця* (19), *просыця* (26), *диеця*, *журыця*, *молыця* (33), *емиваеця* (38 зв.), *здаеця* (44), *робыця* (48), *сныця* (49), *исця* "істься" (55 зв.), *пьеця*, *не бьеця* (55 зв.), *береця* (55 зв.), *побереця* (101 зв.), *дывиця* (55 зв., 97), *смиеця* (55 зв.), *сміеця* (56), *котыця* (58), *ховаеця* (58), *усмихнеця* (59), *дывуеця* (59 зв.), *не рвеця* (64), *прокинеця* (69 зв.), *подывиця* (62 зв.), *одцураеця* (81), *навчаеця* (85), *роспадеця* (85), *розпадеця* (100 зв.), *усмихнеця* (86), *рвеця* (52), *не верныця* (102 зв.) та ін.; пор. у "Кобзарі" 1840 р.: *найдетця* (6), *вештаецця* (15), *сміетця* (18), *трусутьця* (47);

в) 3 особа мн. — *розсыпаюця* (4), *рвуця* (15), *прокинуця* (6 зв.), *цураюця* (39 зв.), *товпляця* (43 зв.), *сміюця* (47 зв.) тощо; пор. у "Кобзарі" 1840 р.: *вертаються* (27), *сміютьця* (30);

г) 2 ос. одн. форм наказового способу — *схамениця* (42 зв., 79 зв.), *у насъ навчиця* (71 зв.), *подывиця* (79 зв.);

ґ) 2 ос. одн. теперішнього часу — *спускаеся* "спускаєшся" (51 зв.), *усмихнеся* "усміхнешся" (51 зв.), *роздывися* "роздивишся" (26 зв.), *набереса* "наберешся" (55).

8. Позначення зміни в групі *чс'* (*чс'* > *ц'с'* > *ц'*): *чогобъ баця* "чого б, бачся" (24 зв.), *баця* (99).

9. Позначення наслідку асимілятивних змін у групі *чц'* (*чц'* > *ц'*: > *ц'*): *въ сороцѣ* (43), *въ сороци билій* (52 зв.), *Ярыноци* (31).

10. Позначення м'якості приголосного перед наступним м'яким приголосним: *соньця* (15), *безталаньня* (16 зв.), *гостыньця* (20 зв.), *враньци* (22, 27 зв.), *зильля* (23, 55 зв.), *останьнею свытыною* (25), *колысьци* (27), *таньцюе* (29), *пóраньня* (29), *на весилья* (29), *зъ двадыцятого* (39 зв.), *на распутьяхъ* (47), *жыньци* (54).

11. Сполучення приголосного з *й* — без наслідку подовження: *цвилью* (4 зв.), *нальють* (5 зв.). На цьому фоні цікава форма з подовженням [p':]: *понадвирьрю* (32),

12. Позначення оглушення з в префіксі *роз-* перед наступними глухими приголосними: *росплитае, розплитати* (8 зв.), *роскопуе* (10 зв.), *роскопана* (11), *на рострату* (24), *роспытаты* (33 зв.), *росказаты* (33 зв.), *несчулыся* (57). Відсутність позначення оглушення: *тяжко* (41).

13. Позначення звукосполучення [шч] двома буквами: *причашчаты, причашчалы, невсыпушча* (8), *не насыпушчу* (27 зв.), *насушчный* (69 зв.), *чи е крашчий* (16). Форма *красчого* у виразі *красчого й не буде* (16) видається не випадковістю, а своєрідним натяком, що й така вимова можлива. Пор. у рукописному словнику Д.Запари: *счэ* "еще", *счедрувати* "пнѣть счедровки", *счирий* "вѣрный, пламенный", *счо* "что", *хрусч* "родъ жучка; ударъ ладонью" [10] тощо.

14. Збереження *е* після шиплячого перед складом з історично м'яким приголосним: *чернылом пылыти* (47 зв.); пор. укр. нормативне *чорнило*, де *о* після *ч* — наслідок аналогії до *чорний* (< *черный*).

15. Спрощення в групах приголосних: а) в обставині, вираженій іменником із прийменником, відтвореній одним словом: *дст* > *ст* : *понаста-вомъ* (19) "понад ставом"; б) зміна *тч* > *ч*: *уквичалы хату* (60 зв.) Пор. у "Кобзарі" 1840 р.: *по надъ ставомъ* (61).

16. Відсутність позначення спрощення: *мертвци* (41) "мерці".

17. Різнописання в передачі займенників "що", "щось", сполучника "щоб": *шо* (8, 10 зв., 25,), *такъ шожъ теперь* (26), *шось* (22, 24, 25 зв.), *що* (9, 10, 24 зв.), *щожъ* (26).

18. Позначення помірною укання: *зузуля* (15 зв.), *ой зузуле зузулень-ко* (16).

19. Стягнення у звукосполученні *ій* (*ій* > *й*): *у висько* (18 зв.), *зъ виська* (20 зв.), *пишла селомъ* (18 зв.), *пишла, пиду* (29), *новишихъ* (44); але: *прыйшла* (29 зв.), *питты* (48).

20. Прогресивна асиміляція в сполюках приголосний + *й*: *сама не ззистъ* (27), де *зйі* > *з'і*.

Застосовані в рукописні збірці Т.Шевченка "Три літа" орфографічні принципи, хоч і неоднорідні, в комплексі своєму найближчі, на нашу думку, до так званого слобожанського правопису, яким друкувалися, зокрема, твори П.Гулака-Артемовського, Г.Квітки-Основ'яненка та ін., і який А.Москаленко характеризував як такий, що "мав виразну тенденцію організувати український правопис на засадах фонетичного принципу, однак якоїсь єдиної правописної системи його організаторам не вдалося виробити" [11, 21].

Варіантність у відтворенні форм слів на письмі, відсутність виразних тенденцій зводити схожі, близькі фонетичні явища до "спільного знаменника" у рукописній збірці "Три літа" могли б означати потребу поета залишити сліди нестійкої, неоднакової вимови. У цьому (не виключено!) реалізувалося бажання поєднати різні говіркові стихії, а вирішення питання про уніфікацію правопису своїх творів ще не було в автора на часі. Можливо, Т.Шевченко сподівався, що знайдеться хтось (як у випадку з "Кобзарем" 1840 р.), хто візьме на себе всі видавничі, у тому числі й правописні, турботи і наведе необхідний для громади лад, маючи достовірні фіксації живої мови, як її відчував Т.Шевченко. Цей хтось міг бути з кола таких знавців, які подбали свого часу про "Енеїду" І.Котляревського: О.Каменецький при підготовці першого видання (1798) і О.Волохін — при підготовці четвертого видання (1842).

Як грає, виспівуючи, кобзар, затягує то в один бік, то в другий, так і наш Кобзар-поет наче варіює мелодію слів, яку відбиває й правопис. Такий стиль вигравання звуковими барвами слова добре сприймається на слух, але правопис тут — не найкращий помічник. Т.Шевченко — передусім митець у широкому розумінні. Подекуди здається, що поет писав не пером (не букви), а пензлем, доносячи своєрідним (аж ніяк не хаотичним) способом те, що відчувала його душа, яка не терпіла шаблону й жодних обмежень. Т.Шевченко наче смакує волю, і він сам вирішує, як нею розпорядитися, даючи простір думкам (десь потай, можливо, думаючи: "Не мистецьке це діло — правопис").

Сказане підтверджує, на наш погляд, слова Ю.Шевельова, що у Т.Шевченка "неуважність до письма не означає неуважності до мови". Т.Шевченко не знехтував живої суті мовленого народного слова. Тому факсимільні видання рукописів його творів заслуговують на глибше вивчення, а відображені в них факти повинні мати у ширший, ніж досі, науковий обіг.

1. *Атлас української мови*: У 3 т. — К., 1984. Т.1: Полісся, Середня Наддніпрянщина і суміжні землі; 2. [Бодянский О.М.] Фрагмент (*Балабуха — Ище*) українсько-російського словника. 30-і роки XIX ст. // ІР НБУВ. — Шифр: І, 1637; 3. *Бородін В.С.* Передмова до факсимільного видання "Кобзаря" 1840 року. — К., 1974; 4. *Варченко І.О.* Лубенські говірки і діалектна суміжність (Фонетичні риси протягом трьох століть). — К., 1963; 5. *Ващенко В.С.* Полтавські говори. — Харків, 1957; 6. *Галас Б.К.* Лексикографічна спадщина О.Павловського і формування нової української літературної мови (До 230-річчя з дня народження О.Павловського) // Науковий вісник Ужгородського університету. — Серія "Філологія". — Вип. 7. — Ужгород, 2003; 7. *Галас Б.К.* Рукописный украинско-русский словарь О.М.Бодянского // Советское славяноведение. — 1979. — № 1; 8. *Грушевський М.* До упорядкування українського правопису // Історія українського правопису: XVI — XX століття: Хрестоматія. — К., 2004; 9. *Жилко Ф.Т.* Про умови формування полтавсько-київського діалекту — основи української національної мови // Полтавсько-київський діалект — основа української національної мови: Збірник статей. — К., 1954; 10. *Запара Д.* Краткий малорусский словарь, составленный Димитрієм Запарою. Изюмъ, 1849 // Рукописний відділ Бібліотеки РАН (СПб.). — Шифр: 45.8.241. 11. *Москаленко А.А.* Нарис історії

українського алфівиту і правопису / Для студентів-заочників. — Одеса, 1958; 12. *Огієнко І.* (Митрополіт Іларіон). Тарас Шевченко / Упоряд., авт. передмови і коментарів М.С.Тимошик. — К., 2002; 13. Павловский А. Грамматика малорусского нарѣчія. — СПб., 1818; 14. Перше видання "Кобзаря" Тараса Шевченка [Кобзарь Т.Шевченка. — Спб.: Въ типографіи Е.Фишера, 1840.— 114 с.]. — К., 1974; 15. *Скоморовський Й. Й.* Матеріялы до руского словаря, собраніи Іосифомъ Скоморовскимъ, Парохомъ въ Березовици великой. — Т. 1—5 // ВР ЛНБС. — Шифр: АСП-305; 16. *Шаблювський Є.* Післямова // *Шевченко Т.* Три літа: Автографи поезій 1843—1845 років. — К., 1967; 17. *Шевельов Ю.* Чернігівщина в формуванні нової української літературної мови [Додаток // Внесок Галичини у формування української літературної мови: До постанови питання. — Львів — Нью-Йорк, 1996; 18. *Шевченко Т.* Три літа: Автографи поезій 1843—1845 років. — К., 1967; 19. *Шерех Ю.* Так нас навчали правильних проізношень // Пороги і Запоріжжя. Література. Мистецтво. Ідеології. Три томи. —Т. 3. — Харків, 1998.

Р. Горбик, асп.

До проблеми значеннєвих зсувів у поезії Тараса Шевченка

Кожне нове покоління в українській культурі використовувало поезію Тараса Шевченка як такий собі "пробний камінь" для кожної нової методології – ця важлива заувага належить, серед інших, Соломії Павличко [7, 220].

Досить кількох поглядів на науковий і навколонуковий дискурс, щоб пересвідчитися в доречності такої думки. Якщо критична рецепція шевченкознавців старшого покоління (Олександр Кониський, Сергій Єфремов, Іван Франко та інші) зосереджувалася на традиційному для позитивістської методології біографічному методі, а також на описовому відтворенні експліцитно даних в тексті значень ("ідей"), не гребуючи частою політизацією наукового чи паранаукового тексту, то вже нова філологічна школа, по суті – український формалізм, також із перших спроб звертається до текстів Шевченка, вже головно до так само експліцитного, але формального шару. Поряд із живою традицією попередників, Леонід Білецький, Дмитро Чижевський, Володимир Державин, Віктор Петров та інші починають досліджувати метро-ритмічні якості Шевченкового вірша, намагаються вписати його у схеми розвитку європейської літератури. "Навряд чи поет міг би викликати такий переворот, знайти таке загальне визнання, якби не надзвичайні поетичні властивості віршів Шевченка, якби він був поетом формально другорядним", – пише Чижевський, на багатьох сторінках прискіпливо аналізуючи версифікаційний бік поетових текстів; він же ставить його в контекст європейської традиції "романтики жаків" [9, 455]. Петров, на якого саме й покликається Соломія Павличко, висловлюючи згадане при початкові міркування, у невеличкій статті просвітлює проблеми Шевченкової поезики як вияву романтичного стилю (і водночас